

प्रशिक्षणकेन्द्रस्य नियमानार्थं मार्गदर्शिका

जनवरी- २०२४

उच्चशिक्षाविभागः, शिक्षामंत्रालयः

भारत-सरकारः

पृष्ठभाग: (Background)

1. स्वीय शिक्षणकेन्द्रैः सह सम्बद्धाः समस्याः, विशेषतः क्रमवर्धमानानां छात्राणां आत्महननप्रवृत्तिः, अग्निकाण्डः, पाठप्रदानपद्धतेरभावः, सयोग-सुविधायाः सर्वथा अभावः, इत्येतेषां विषये काले काले सर्वकारस्य ध्यानं आकर्षितवन्तः।
2. कस्यापि निर्धारितनीतेः नियमस्य वा अभावाद् अस्मिन्देशे अनियमितस्वीयप्रशिक्षणकेन्द्राणां संख्या निरन्तरं क्रमवर्धमानं वर्तते। एतादृशाः स्वीयप्रशिक्षणकेन्द्राः छात्राणां कृते अत्यधिकं शुल्कं गृह्णन्ति, छात्राणामुपरि अत्यधिकम् आयासं प्रददाति, अस्य प्रभावात् शिक्षार्थिणः विपदग्रस्तं भवति, अतदतिरीच्य इतराणां दुर्घटनानां प्रभावादेव तेषां बहुमूल्यजीवनहानिः अपि भवति। एतेषां शिक्षणकेन्द्राणां विषये संवादमाध्यमेषु बहवः सन्देशाः अपि इतस्ततः प्राप्यन्ते।
3. संसदि एताः समस्याः बहुवारं वादविवादैः, चर्चाभिः, प्रश्नैः च समुद्भूताः सन्ति।
4. +2 स्तरीयशिक्षायाः नियमनं राज्यस्य / केन्द्रीयसरकारस्य दायित्वमस्ति, अतः एताः संस्थाः राज्य / केन्द्रीयसरकारैः सर्वोत्तमरूपेण नियमिताः भवन्ति ।
5. भारतस्य छात्रसंघैः (Student federation of India) vs UOI एवं अन्यैः २०१३ तमे वर्षे डब्ल्युपी -४५६(WP NO-456) संख्यायामेकं जनहितकारकमावेदनपत्रं (PIL) माननीय सर्वोच्चन्यायालये प्रेषितम्। यत्र भारतस्य शिक्षणमन्त्रालयोऽपि एकः प्रतिपक्षः आसीत्। PIL इत्यस्याः परिनिष्पत्तिः २०१७ तमवर्षस्य फेब्रुवारीति आङ्गलमासस्य तृतीयतमे दिनाङ्के अभवत्। अनेनादेशानुसारेण आवेदनपत्रे उत्थापितो विषयो यद्यपि महत्वपूर्णः तथापि मूलतः नीतिगतविषय एव। विविधा समस्या आधिकारिकाणां समक्षम् उत्थापयितुम् आवेदनकर्तृभ्यः एषा व्यवस्था उद्घाटितं भविष्यति। विचार्यविषयः न्यायानुसारं समानमेव।
6. स्वीयप्रशिक्षणकेन्द्रविषये नियमप्रस्तुतिकरणात् प्राक् संसदि, अशोकमिश्रसमित्याः प्रतिवेदने च अस्मिन्विषये विस्तरेण चर्चा अभवत्। आवेदनपत्रसंख्या 32-6/2017-TS I २०१७ तमवर्षस्य एप्रिल् इति

आङ्गलमासस्य चतुर्थतमदिनाङ्के उच्चशिक्षाविभागः राज्येभ्यः/ केन्द्रशासितराज्येभ्यश्च एतेषां नियमविरुद्धानां संस्थानाम् उपरि यथायोग्यव्यवस्था ग्राहयितुं अनुरोधः। अस्मिन् आवेदनपत्रे राज्याणां / केन्द्रशासितराज्याणाञ्च छात्राणाम् आत्महननसमस्यायाः निवारणाय न्यायाधीशेन रूपणवालसंस्थया (Roopnwal commission) प्रस्तावितः द्वादशमुपायानां विषये विचारं कर्तुं अनुरोधः कृतः।

7. स्वीयशिक्षणकेन्द्राणां नियमनसन्दर्भे १४.०८.२०१९ तमे दिनाङ्के आवेदनपत्रसंख्या ३२-६/२०१७-TS.I माध्यमेन राज्येभ्यः/ केन्द्रीयप्रदेशेभ्यश्च एतादृशाणां स्वीयशिक्षणकेन्द्राणां विरुद्धे यथोचितो दण्डव्यवस्था ग्राहयितुं अनुरोधो विहितः। यतोहि एतेषु बहवः प्रशिक्षणकेन्द्राः विद्यालयस्तरीये कार्यं कुर्वन्ति, अतः ते राज्यसरकारस्य तथा केन्द्रशासितप्रदेशस्य प्रत्यक्षक्षेत्रे सन्ति।

8. पुनः, २४.१२.२०२० तमे दिनाङ्के पत्रसंख्या 32-18/2020 TS I माध्यमेन ०४.०४.२०१७ तेन सह १४.०८.२०१९ दिनस्य प्रस्तुतपत्राणां विशेषसन्दर्भं गृहीत्वा राज्येभ्यः/ केन्द्रशासितप्रदेशेभ्यश्च आदिदेश यत् ते समुचितव्यवस्थाग्रहणमाध्यमेन एतादृशान् शिक्षणकेन्द्रान् नियन्त्रणं कुर्वन्तु इति। येन छात्राणां सुरक्षा सुनिश्चिता भवति तथा छात्राणाम् अनावश्यक आयासः दुरीभवतीति।

9. विद्वद्भिः सह विशेषपरामर्शादनन्तरं २९.०७.२०२० तमे दिनाङ्के राष्ट्रीयशिक्षानीतिः २०२० (NEP 2020) समुद्धोषिता। NEP इत्यस्य एकः मौलिकः सिद्धान्तः अस्ति यत् समाहारमूल्याङ्कनमपेक्षया शिक्षणार्थं नियमितत्वेन स्वरूपात्मकमूल्याङ्कनं प्रति ध्यानम्।

10. NEP 2020 इत्यस्य ४.३६ मध्ये प्रवेशपरीक्षया सह बोर्डपरीक्षा-माध्यमिकविद्यालयपरीक्षाणाञ्च वर्तमानप्रकृतिः, अद्यतनः स्वीयशिक्षणसंस्कृतेः (Private coaching) तस्य हानिकारकप्रभावस्य च मान्यतां ददाति।

11. NEP 2020 इत्यस्य 4.37 संख्यके प्रबन्धे स्वीयप्रशिक्षणवर्गस्य (Private coaching center) आवश्यकतां निवारयितुं बोर्डपरीक्षाणां (Board Exam), प्रवेशपरीक्षाणाञ्च (Entrance Exam) विद्यमानव्यवस्थायां विशेषचिन्तनं परिगृहीतमस्ति।

12. NEP 2020 इत्यस्य 4.38 संख्यके प्रबन्धे अन्येन महत्वपूर्णप्रबन्धेन सह अधिकं नमनीयतां, छात्रचयनं तथा च द्वयोः मूल्याङ्कनयोः सर्वोत्तमं मूल्याङ्कनं यत् मुख्यतया मूलक्षमतानां परीक्षणं करोति तथा च

बोर्डपरीक्षाभ्यः पूर्वं व्यवहारिकसक्षमतानां विकासं करोति, एतेन छात्राणामुपरि अत्यधिकः आयासेः दूरीभवति तथा च स्वीयशिक्षणसंस्थायाः (Coaching center) प्रचारः न्यूनीकरोतीति।

13. एनईपी २०२० इत्यस्य ४.४२ तमे प्रबन्धे उक्तमस्ति यत् 'विश्वविद्यालयप्रवेशपरीक्षायाः सिद्धान्ताः समानाः भविष्यन्ति।'

राष्ट्रीयपरीक्षणसंस्था (NTA) उच्चगुणवत्तायुक्तं सामान्ययोग्यतापरीक्षां प्रदातुं कार्यं करिष्यति। तथा च विज्ञानं, मानविकशास्त्रं, भाषा, कला, तथा व्यवसायिकविषयाः, प्रतिवर्षं न्यूनातिन्यूनं द्विवारं भविष्यति। एताः परीक्षाः वैचारिकचिन्तनस्य तथा च ज्ञानस्य प्रयोगक्षमतायाश्च परीक्षणं करिष्यन्ति तथा च इयं व्यवस्था एतेषां परीक्षाणां कृते स्वीयप्रशिक्षणसंस्थायाः अपि आवश्यकतां निवारयितुं प्रयासं करिष्यति इति। एतेषां परीक्षाणां कृते प्रशिक्षणं गृहीत्वा छात्राः ग्रहीतान् विषयान् चयनं कर्तुं शक्नुवन्ति, परीक्षणं कर्तुं शक्नुवन्ति, तथा च प्रत्येकं विश्वविद्यालयं प्रत्येकस्य छात्रस्य व्यक्तिगतविषयविभागं द्रष्टुं समर्थं भविष्यति। व्यक्तिगतरुचिप्रतिभायाः आधारेण छात्राः स्वकार्यक्रमेषु प्रवेशयितुं शक्नुवन्ति इति।

14. स्वीयशिक्षणसंस्थायाः उन्मूलनार्थं नीतिगतविषये अपि चर्चा कृता अस्ति
अस्मिन् राष्ट्रीयपाठ्यक्रमरूपरेखायाम्।

15. सामान्यविश्वविद्यालयप्रवेशपरीक्षाविषयिणी समस्या (Common Entrance Test) निवारणाय NEP 2020 इत्यस्य अनुरूपाः उपक्रमाः सर्वकारेण कृताः, त्रयोदशसंख्यकेषु प्रादेशिकभाषासु प्रवेशपरीक्षायाः व्यवस्था, उच्चशिक्षासंस्थासु (HEIs) आसनानां संख्यायां पर्याप्तविस्तारः तथा अधिकाधिकानाम् उच्चगुणवत्तायुक्तानाम् उच्चशिक्षासंस्थानां स्थापना सर्वकारेण कृता। राष्ट्रीयपाठ्यक्रमरूपरेखा (NCF) पाठ्यक्रमस्य विषयान् सम्बोधयितुं विविधव्यवस्था गृहीता।

16. NEET (UG) तथा JEE (Main) इत्येतेषां प्रवेशपरीक्षाणां कृते सम्यक् अभ्यासार्थं राष्ट्रीयपरीक्षणसंस्था (एनटीए) छात्रेभ्यः निःशुल्कम् उच्चगुणवत्तायुक्तञ्च शिक्षां प्रदानार्थं 'ऑनलाइन-मकटेष्ट'(Online Mock Test) इति व्यवस्था सर्वकारेण गृहीता। अस्य कृते 'राष्ट्रीयपरीक्षाअभ्यासः' इति मोबाईल-एप् अपि निर्मितः।

17. उपभोक्ताविभागेन(Consumer Affairs) अयं गुरुत्वपूर्णविषयः उत्थापितः भवति। उपभोक्तृसंरक्षणनियमानुसारेण एतेषां स्वीयशिक्षणसंस्थानानां विषये दोषपूर्णानां प्रचाराणां विरुद्धे यथोचिता व्यवस्था ग्राहयितुं आदेशः अपि दीयते।

18. शिक्षानीतिः समवर्तीसूचौ अस्ति, अतः राज्यस्य वा केन्द्रशासितसर्वकारस्य वा सक्रियताम् अपि आवश्यकं वर्तते।

19. अनेकाः राज्यसर्वकाराः / केंद्रीयप्रदेशाश्च स्वीयप्रशिक्षणवर्गाणां, ट्यूशन (Tuition) वर्गाणां च कृते समुचितनियमरूपरेखायाः माध्यमेन तेषां स्वस्वक्षेत्रे यथायोग्याः नियमाः कृतवन्तः। such as Bihar Coaching Institute (Control & Regulation) Act, 2010 [Bihar Act 17, 2010], Goa Coaching

Classes (Regulation) Act, 2001 (Goa Act 27 of 2001), Uttar Pradesh Regulation of Coaching

Act, 2002 [UP Act no. 5 of 2002], the Karnataka Tutorial Institutions (Registration and

Regulation) Rules, 2001 [framed in exercise of powers conferred by sub-section (1) of Section

145 of the Karnataka Education Act, 1983 (Karnataka Act 1 of 1995)], Manipur Coaching

Institute (Control and Regulation) Act, 2017 (Act no. 8 of 2017) etc. Rajasthan Coaching

Institutes (Control and Regulation) Bill, 2023 is also in the public domain and recently

guidelines for reducing Stress and improving Mental Health of Students enrolled in coaching

Institutes has been issued by Govt. of Rajasthan on 27.09.2023.

20. स्वीयप्रशिक्षणसम्बद्धानां विषयाणां निवारणाय महत्त्वपूर्णसिद्धान्ताः गृहीताः सन्ति, परन्तु... अधिकाधिकानाम् अनियमितस्वीयप्रशिक्षणकेन्द्राणां संख्यायाः कारणात्, प्रतिरूपस्य पुनः स्वरूपनिर्माणम् आवश्यकं भवति। अस्य कृते राज्यसर्वकाराः/ केन्द्रीयप्रदेशाश्च विशेषविचारमाध्यमेन एका मार्गदर्शिका निर्मातुं शक्नुवन्ति।

21. केन्द्रीयसर्वकारः स्वीयप्रशिक्षणकेन्द्रसम्बद्धानां विषयाणां सम्याक् रूपेण समाधानं कर्तुं प्रस्तावयति तथा राज्यैः / केन्द्रशसितसंस्थाभिः उचितरूपेण स्वीकरणाय आदर्शमार्गदर्शिकाः प्रणेतुं प्रस्तावयति इति।

1. शीर्षकम् (Title)

स्वीयशिक्षणकेन्द्रस्य पञ्जीकरणाय नियमनस्य मार्गदर्शिकाः २०२४।

2. मार्गदर्शिकायाः उद्देश्यम् (Objectives of the Guidelines)

कस्मिन् अपि अध्ययनकार्यक्रमे, प्रतियोगितापरीक्षायां, शैक्षणिकसहायतायां वा छात्राणाम् उत्तममार्गदर्शनार्थं साहाय्यार्थं च प्रशिक्षणकेन्द्राणां नियमनं मार्गदर्शिकायाः उद्देश्यम्।

3. मार्गदर्शिकायाः आवश्यकता (Need for the Guidelines)

(i) प्रशिक्षणकेन्द्राणां पञ्जीकरणस्य नियमनस्य च रूपरेखा प्रदानम्।

(ii) प्रशिक्षणकेन्द्रस्य सम्यक् परिचालनार्थं न्युनातिन्यूनमावश्यकता प्रदानम्।

(iii) प्रशिक्षणकेन्द्रेषु नामाङ्कितानां छात्राणां हितसंरक्षणम्।

(iv) छात्राणां सम्यक् विकासार्थं स्वीयशिक्षणकेन्द्रेभ्यः पाठ्यक्रमचर्चासम्बद्धीय कार्यविधिना सह सर्वस्मिन् क्षेत्रे अवधानं प्रदानम्।

(v) छात्राणां मानसिकविकासाय अध्ययनसौकर्यार्थाय च मनोवैज्ञानिकपरामर्शः प्रदानम्।

4. संज्ञा (Definition)

(i) 'Appellate authority' इत्यस्य अर्थः उत्तमेन सर्वकारेण सूचितः अधिकारी;

(ii) 'कोचिंग्' (Coaching) इत्यस्य अर्थः भवति यत्, शिक्षणस्य कस्यापि शाखायां प्रदत्तं शिक्षणं, निर्देशः वा मार्गदर्शनं वा यत्र पञ्चाशदधिकाः छात्राः सन्ति किन्तु तत्र परामर्शः, क्रीडा, नृत्यं, नाट्यम् इत्यादयः सृजनात्मकक्रियाकलापाः न सन्ति।

(iii) 'प्रशिक्षणकेन्द्रम्' अस्ति केनापि जनेन स्थापितं, परिचालितं, प्रशासितं वा कस्यापि अध्ययनकार्यक्रमस्य वा प्रतियोगितापरीक्षायाः वा शैक्षणिकस्य वा प्रशिक्षणं प्रदातुं विद्यालयस्य, महाविद्यालयस्य, विश्वविद्यालयस्तरस्य वा ५० तः अधिकानां छात्राणां कृते सहायताप्रदानम् इति।

(iv) 'सक्षमः प्राधिकारी' इत्यनेन उचितसर्वकारेण सूचितः अधिकारी अभिप्रेतः;

(v) 'Government' इत्यस्य अर्थः केन्द्रीयसर्वकारः, राज्यं / केन्द्रशासितप्रदेशः यस्य समुचितं न्यायक्षेत्रम् अस्ति।

(vi) 'संस्था' इत्यस्य अर्थः विद्यालयः अथवा अन्या काऽपि शैक्षणिकसंस्था यः मान्यताप्राप्तः वा नियन्त्रितः वा अस्ति अथवा बोर्ड-संस्थया सम्बद्धः, अथवा राज्य / केन्द्रशासितसर्वकारेण नियन्त्रितः अथवा मान्यताप्राप्तः। एकः सम्बद्धमहाविद्यालयः (Affiliated College), तथा संयुक्तमहाविद्यालयः (Associated college), गठितमहाविद्यालयः (A constituted college) विश्वविद्यालयः वा शैक्षणिकः केन्द्रसर्वकारस्य अथवा राज्यस्य / केन्द्रसर्वकारस्य अधिनियमस्य अन्तर्गतं स्थापिता संस्था;

(vii) 'व्यक्तिः' (Person) इत्यस्य अर्थः कोऽपि जनः भवति तथा च व्यक्तिसमूहः अथवा निगमसंस्था, अथवा विश्वासः, दृढः वा समाजः वा संस्था वा;

(viii) 'प्रभुः' (Proprietor) इत्यनेन पञ्जीकरणयाचमानस्य प्रशिक्षणकेन्द्रस्य स्वामिः अथवा पञ्जीकृतः इति उत वा पञ्जीकर्तुकामः कोऽपि व्यक्तिः इति, तथा च...संयुक्तस्वामित्वं (Joint owner) समावेशितम्;

(ix) 'शिक्षकः' (Tutor) इत्यनेन सः व्यक्तिः अभिप्रेतः यः कस्मिन् अपि प्रशिक्षणकेन्द्रे छात्राणां मार्गदर्शनं कारयति वा प्रशिक्षयति वा तथा च छात्राणां विशेषशिक्षणं ददाति।

(x) 'विश्वविद्यालयः' इत्यनेन केन्द्रीय-अधिनियमेन स्थापितं वा परिचालितं वा विश्वविद्यालयं अभिप्रेतम्। प्रान्तीय अधिनियमे अथवा राज्याधिनियमे, तथा च परामर्शेन एतादृशं किमपि निकायम् अन्तर्भवति। सम्बन्धितविश्वविद्यालयेन सह, यूजीसी द्वारा मान्यता आवश्यकी, अस्मिन् विषये यूजीसी-अधिनियमस्य नियमाः सन्ति।

5. कोचिंग केन्द्रस्य पञ्जीकरणम् (Registration of the Coaching center)

(i) कश्चनः व्यक्तिः प्रशिक्षणकेन्द्रं प्रदास्यति वा प्रशिक्षणकेन्द्रं स्थापयति, चालयिष्यति, प्रबन्धयिष्यति वा परिपालयिष्यति वा, केवलं अस्य मार्गदर्शिकायाः प्रावधानम् अनुसारं एतादृशस्य प्रशिक्षणकेन्द्रस्य पूर्वपञ्जीकरणेन सह।

(ii) मार्गदर्शिकानां कार्यान्वयनदिनाङ्के विद्यमानं प्रशिक्षणकेन्द्रं, आवेदनं करिष्यति
मार्गदर्शिकानां कार्यान्वयनदिनात् मासत्रयस्य अवधिमध्ये पञ्जीकरणं करणीयम्।

(iii) प्रशिक्षणकेन्द्रस्य पञ्जीकरणार्थम् आवेदनपत्रं सक्षमप्राधिकारिणं प्रति क्रियते
यस्य स्थानीयक्षेत्रे एतादृशं प्रशिक्षणकेन्द्रं स्थितम् अस्ति, तादृशरूपेण तादृशशुल्केन सह च यथायथं पत्रं समुचितसर्वकारेण निर्दिष्टमिति।

(iv) बहुशाखायुक्तस्य प्रशिक्षणकेन्द्रस्य सन्दर्भे, तादृशेषु शाखाषु प्रत्येकशाखा स्वतन्त्रशाखात्वेन मान्या भवति, तथा च प्रत्येकस्य शाखायाः कृते पञ्जीकरणार्थं पृथग् आवेदनपत्रं प्रदानम् आवश्यकं भविष्यति।

(v) प्राधिकारिणा, आवेदनस्य प्राप्तिदिनात् मासत्रयम् अनन्तरं प्रशिक्षणकेन्द्रस्य पञ्जीकरणार्थं निर्धारितपत्रे पञ्जीकरणप्रमाणपत्रं प्रदातव्यम्, अथवा तदनन्तरं आवेदकं प्रति तादृशं पञ्जीकरणं न दातुं स्वस्य आदेशं सूचयिष्यति एतादृशस्य अस्वीकारस्य कृते कारणानि लिखितरूपेण प्रदत्तानि इति।

केवलं सम्बन्धितजनं प्रति उचितम् अवसरं दानं विना, पञ्जीकरणस्य उपयोगेन कोऽपि आदेशः पारितः न भविष्यति।

(vi) पञ्जीकरणप्रमाणपत्रस्य वैधतायाः अवधिः समुचितरूपेण सर्वकारेण निर्णितः विषयः। यावत् अन्यकारणात् पूर्वं प्रत्याख्यानं न भवति।

(vii) प्रत्येकं पञ्जीकृतं प्रशिक्षणकेन्द्रं पञ्जीकरणप्रमाणपत्रस्य पुनः नवीकरणार्थं तादृशपञ्जीकरणस्य समाप्तिदिनात् मासद्वयपूर्वं, तादृशरूपेण, निर्दिष्टेण शुल्केन, आवेदनपत्रेण च सह सक्षमप्राधिकारिणं प्रति आवेदनं करिष्यति।

(viii) सक्षम प्राधिकारी, पञ्जीकरणस्य नवीकरणस्य आवेदनपत्रं निर्धारितं रूपेण तथा च निर्धारितशुल्केन सह प्राप्तेः सति, पञ्जीकरणकालस्य समाप्तेः पूर्वं पञ्जीकरणसङ्ख्यायाः नवीकरणं भवति तथा च नवीकरणं कर्तुं शक्नोति। आवेदनप्रस्य अस्वीकारस्य विषये तस्य अवधिसमाप्तेः पूर्वमेव एतादृशस्य अस्वीकारस्य कारणानि अभिलेखयित्वा लिखितरूपेण आवेदकं प्रति सूचयितुं शक्नोति।

केवलं सम्बन्धितजनं प्रति उचितम् अवसरं दानं विना, पञ्जीकरणस्य उपयोगेन कोऽपि आदेशः पारितः न भविष्यति।

(ix) उत्तमसर्वकारः न्यूनतममानव-अन्तरफलकेन सह स्वीयशिक्षणकेन्द्रस्य(Coaching Center) पञ्जीकरणसौकर्यार्थं Web-Portal/ Online तन्त्रस्य निर्माणं करिष्यति इति।

6 . पञ्जीकरणस्य शर्ताः (Conditions for Registration)

(i) कोऽपि प्रशिक्षणकेन्द्राः एवं कर्तुं नार्हति - .

(क) स्नातकयोग्यता अपेक्षया न्यूना योग्यतायुक्ताः अध्यापकाः।

(ख) प्रशिक्षणकेन्द्रे नामाङ्कनार्थम् अभिभावकान् वा छात्रान् वा भ्रमपूर्णप्रतिज्ञायाः, पदस्य वा उत्तमाङ्कस्य वा प्रतिज्ञा विधानम्।

(ग) षोडशवर्षाणाम् अधः छात्रस्य नामाङ्कनं, अथवा छात्राणां नामाङ्कनं माध्यमिकविद्यालयपरीक्षायाः अनन्तरमेव भवेत्।

(घ) (घ) कस्यापि भ्रामकप्रकरणस्य प्रकाशनं वा वा प्रकाशने भागं ग्रहणं वा।

प्रशिक्षणस्य गुणवत्तायाः विषये प्रत्यक्षतया परोक्षतया वा किमपि विज्ञापनं,

तत्र प्रदत्ताः सुविधाः अथवा एतादृशेन प्रशिक्षणकेन्द्रेण एतादृशे वर्गे उपस्थितः छात्रेण वा प्राप्ताः परिणामाः।

(ङ) पञ्जीकृतं भवितुमर्हति, यदि तत्र प्रतिछात्रं न्यूनतमस्थानस्य आवश्यकतायाः न्यूनं भवति।

(च) कस्यचित् अपराधस्य अपराधी इति कस्यचित् शिक्षकस्य वा व्यक्तिवर्गस्य वा सेवाम्।

नैतिक-अशुद्धता प्रवृत्ता अस्ति।

(छ) यावत् तस्याः आवश्यकतानुसारं परामर्शव्यवस्था न स्थापिता तावत् पञ्जीकृता एव तिष्ठेत् मार्गदर्शना।

(ii) प्रशिक्षणकेन्द्रे अध्यापकानाम् योग्यतायाः विवरणसहितं जालपुटं भविष्यति,

तत्र पाठ्यक्रमाः/पाठ्यक्रमः, समाप्तेः अवधिः, छात्रावासस्य सुविधाः (यदि सन्ति), तथा च गृहीतशुल्कस्य विवरणानि सन्ति।

सुलभनिर्गमननीतिः, शुल्कप्रत्यर्पणनीतिः, केन्द्रात् प्रशिक्षणं गृहीतानाम् छात्राणां संख्या च, अन्ततः उच्चशिक्षासंस्थासु उत्तीर्णानां छात्राणां संख्या इत्यादयः विषयाः।

(iii) प्रशिक्षणकेन्द्रं भिन्न-भिन्न-नीतिः-नियम-विनियम-आदीनां अनुसरणं करिष्यति।

स्थानीयक्षेत्रे प्रयोज्य विशेषपञ्जीकरणमपि आवश्यकं भवति।

7. पञ्जीकरणार्थं आवेदनपत्रेण सह भवितव्यानि गुरुत्वपूर्णः पत्राणि (Documents to be accompanied with the application for registration)

(i) प्रशिक्षणकेन्द्रस्य पञ्जीकरणार्थं प्रत्येकं आवेदनं उपक्रमेण सह भवितव्यम्

यथा –

(a) शिक्षणकेन्द्रः केवलं 'पञ्जीकृतप्रशिक्षणकेन्द्रम्' इति शब्दस्य प्रयोगं करिष्यति, कस्मिन् अपि चिह्नफलके वा कस्मिन् अपि पत्रे वा 'मान्यता' वा 'अनुमोदितः' वा शब्दानां प्रयोगं न करिष्यति।

(b) ये छात्राः संस्थासु / विद्यालयेषु अपि अध्ययनं कुर्वन्ति तेषां कृते प्रशिक्षणवर्गाः

तेषां संस्थानां/विद्यालयानाम् समये न संचालिताः भविष्यन्ति।

(c) अध्यापकानाम् योग्यता, समयसूची सम्बद्धा आवश्यकी सूचना

प्रशिक्षणवर्गाणां विषये, गृहीतशुल्कविषये च यथा निर्दिष्टम्

प्रशिक्षणवर्गस्य जालपुटे प्रदर्शिताः भविष्यन्ति, अपि च प्रशिक्षणवर्गस्य सामान्यसूचना प्रशिक्षणकेन्द्रपरिसरे सूचनाफलके च प्रमुखस्थाने प्रदर्शिताः भविष्यन्ति।

(d) सः / सा वा कोऽपि अध्यापकः अथवा प्रशिक्षणकेन्द्रे किमपि प्रकारेण नियोजितः कोऽपि व्यक्तिः

नैतिक-अशुद्धि-सम्बद्धस्य कस्यापि अपराधस्य कृते अपराधी न वाञ्छनीय अस्ति तथा च अध्यापकस्य

नियुक्तिविषयकं किमपि परिवर्तनं तत्क्षणमेव सक्षम-प्राधिकारिणं प्रति अवश्यमेव सूचितं भविष्यति।

(e) सः / सा प्रशिक्षणवर्गे प्रवेशार्थं निर्दिष्टानां छात्राणां विषये शर्तस्य पालनं अवश्यमेव करिष्यति;

(f) सः / सा अस्य मार्गदर्शिकायाः अन्येषां नियमानामपि अनुपालनं करिष्यति;

(ii) चार्टर्डलेखाकारेण (Chartered Accountant) लेखपरीक्षितस्य लेखाविवरणस्य प्रतिलिपिः

पञ्जीकरणस्य नवीकरणार्थं आवेदनपत्रे संलग्नं भविष्यति।

8. शुल्कम्(Fees)

(i) गृह्यमाणानां भिन्नपाठ्यक्रमानाम्/पाठ्यक्रमस्य वा शिक्षणशुल्कं न्याय्यं उचितं च भविष्यति तथा च गृहीतशुल्कस्य पत्रप्रमाणाः उपलब्धाः भवेयुः।

(ii) विभिन्नपाठ्यक्रमानाम्/पाठ्यक्रमस्य, तेषां समाप्तेः अवधिः, कक्षाणां संख्या, व्याख्यानानि, कक्षाः, छात्रावासस्य सुविधाः (यदि सन्ति), तथा च गृहीतशुल्कं, सुलभनिर्गमननीतिः, शुल्कप्रत्यार्पणनीतिः इत्यादीनां उल्लेखं कृत्वा प्रशिक्षणकेन्द्रस्य विशेषग्रन्थनिबन्धे (Prospectus) प्रदर्शितं भविष्यति। एते विवरणाः भवनस्य परिसरे प्रमुखे सुलभे च स्थाने अपि प्रदर्शिताः भविष्यन्ति।

(iii) प्रॉस्पेक्टस्, नोट्स् इत्यादयः विषयाः प्रशिक्षणकेन्द्राः तेषां नामाङ्कितानां छात्राणां कृते किमपि पृथक् शुल्कग्रहणं विना प्रदास्यतीति।

(iv) यदि छात्रः पाठ्यक्रमस्य पूर्णं भुक्तिं कृतवान् अस्ति तथा च निर्धारितकालस्य मध्ये पाठ्यक्रमं त्यजति तर्हि छात्राय शेषकालस्य कृते पूर्वमेव प्रदत्तशुल्कं अनुपातरूपेण दशदिवसस्य प्रागेव प्रत्यर्पणं भविष्यति। यदि छात्रः छात्रावासे निवसति तर्हि

छात्रावासशुल्कं अपि छात्राय प्रतिदत्तं भविष्यति।

(v) कस्यापि परिस्थितौ यस्य शुल्कस्य आधारेण कस्यचित् पाठ्यक्रमस्य अवधिविशेषस्य च नामाङ्कनं कृतम् अस्ति, पाठ्यक्रमकालस्य दीर्घायिते अपि किमपि शुल्कं वर्धितं न भविष्यति।

9. आधारभूतसंरचनायाः आवश्यकताः (Infrastructure Requirements)

(i) प्रशिक्षणकेन्द्रस्य मूलभूतसंरचनायां कक्षायाः समये प्रत्येकस्य छात्रस्य कृते न्यूनातिन्यूनं एकवर्गमीटर् परिमितं क्षेत्रं प्रदानम् आवश्यकं भवति। नामाङ्कितानां छात्राणां संख्यायाः अनुपातेन पर्याप्तं आधारभूतसंरचना स्यात्।

(ii) प्रशिक्षणकेन्द्रभवनं अग्निसुरक्षासहिता, भवनसुरक्षासहिता, तथा च अन्यानां सुरक्षादीनां मानकानां पालनं करिष्यति तथा च उचितप्राधिकारिभ्यः अग्निभवनसुरक्षाप्रमाणपत्रं प्राप्स्यति यथा समुचितसर्वकारेण निर्धारितम्।

(iii) छात्राणां साहाय्यार्थं प्रशिक्षणकेन्द्रे प्रथमिकचिकित्सासामग्री, चिकित्सासहायता/उपचारसुविधा च भविष्यति। चिकित्सालयाः, आपत्कालीनसेवानां कृते वैद्याः, पुलिससहायता, अग्निनिर्वापकसेवासहायता, महिलासहायता इत्यादीनां सेवानां सूची प्रदास्यन्ति तथा च सुविधागतविषये छात्राणां सूचितं भविष्यति।

- (iv) पूर्णतया विद्युत्युक्तं, सुवायुयुक्तं, भवनस्य प्रत्येकस्मिन् कक्षायां पर्याप्तप्रकाशव्यवस्था च करणीयम्।
- (v) केन्द्रस्य सर्वेषां छात्राणां कर्मचारिणां च कृते सुरक्षिता पेयजलव्यवस्था च करणीया।
- (vi) प्रशिक्षणकेन्द्रे यत्र यत्र आवश्यकं तत्र तत्र सीसीटीवीकैमरा उपयुक्ततया स्थापिता भवति तथा च सुरक्षायाः सम्यक् परिपालनं करणीयम्।
- (vii) छात्राणां अभियोगः ज्ञापनार्थं प्रशिक्षणकेन्द्रे अभियोगपेटिका वा रजिस्टरं वा स्थापयितुं शक्यते। प्रशिक्षणकेन्द्रे छात्राणां अभियोगं निवारणार्थं समितिः भविष्यति।
- (viii) प्रशिक्षणकेन्द्रभवनपरिसरे पुरुषाणां महिलानां च कृते पृथक् पृथक् शौचालयस्य व्यवस्था भविष्यति।

10. पाठ्यक्रमः (Curriculum)

10.1 कक्षाः (Classes)

- (i) प्रशिक्षणकेन्द्रं निर्धारितसमये कक्षाः सम्पन्नं कर्तुं प्रयत्नं करिष्यति।
- (ii) ये छात्राः संस्थासु / विद्यालयेषु अपि अध्ययनं कुर्वन्ति तेषां कृते प्रशिक्षणवर्गाः तेषां संस्थानां / विद्यालयानां समये न करिष्यति, येन तेषां नियमितरूपेण एतादृशसंस्थासु / विद्यालयेषु उपस्थितिः अप्रभाविता एव तिष्ठति।
- (iii) येषां छात्राणां शैक्षणिकक्षेत्रे अतिरिक्तसाहाय्यस्य आवश्यकता भवन्ति, तेभ्यः उपायात्मकाः वा सहायतावर्गाः प्रदत्ताः भवेयुः।
- (iv) पाठ्यक्रमस्य/कक्षायाः वा समयसूचिका समुचितरूपेण करणीयम् यतः छात्राः विश्रामं कर्तुं पुनः स्वस्थतां प्राप्तुं च शक्नुवन्ति तथा च, तेषु अतिरिक्तं आयासं न सृजति।
- (v) प्रशिक्षणकेन्द्रं छात्राणां कृते अपि च अध्यापकानाम् कृते साप्ताहिकं अवकाशं सुनिश्चितं करिष्यति।
- (vi) साप्ताहिकविरामस्य परस्मिन् दिवसे मूल्याङ्कन-परीक्षा/परीक्षा न भविष्यति।
- (vii) तत्क्षेत्रे महत्त्वपूर्णे लोकरिष्येषु च उत्सवेषु प्रशिक्षणकेन्द्रं अवकाशदिनानां सूची करिष्यति यत् छात्राः स्वपरिवारेण सह सम्मिलित्वा भावनात्मकं प्रोत्साहनं प्राप्नुवन्ति।
- (viii) प्रशिक्षणकेन्द्राणि प्रशिक्षणवर्गाः एतादृशीत्यां करिष्यन्ति यत् छात्रस्य कृते अत्याधिकं न भवेत् तथा च एकस्मिन् दिने ५ घण्टाभ्यः अधिकं न भवेत् तथा च प्रशिक्षणस्य समयः प्रातःकाले सायंकालः च अतिविलम्बं न भवेत्।

(ix) प्रशिक्षणकेन्द्राणि समग्रिकविकासाय छात्राणां संज्ञानात्मकक्षमतावर्धनार्थं च सहपाठ्यक्रमक्रियाकलापानाम् आयोजनं करिष्यन्ति। प्रशिक्षणकेन्द्रेषु मूलविषयान् अध्यापयन् प्रशिक्षकाणां, कर्मचारिणां, सर्वेषां छात्राणां च कृते जीवनकौशलस्य, वैज्ञानिकस्वभावस्य, प्रमाणाधारितचिन्तनस्य च विकासस्य विषये परामर्शवर्गस्य आयोजनं करणीयम् सृजनशीलता तथा नवीनता; स्वास्थ्यं, कल्याणं, भावनात्मकसम्बन्धः मानसिककल्याणं च, वयसः अनुरूपाः आव्हानाः, प्रेरणा; सहकार्यं सामूहिककार्यं च; समस्यानिराकरणं तार्किकतर्कं च; नैतिकं नैतिकं च तर्कं; मानवीयसंवैधानिकमूल्यानां ज्ञानं अभ्यासश्च; व्यक्तिगतसुरक्षा (लिङ्गगतसंवेदनशीलता दुरुपयोगस्य निवारणं च); मौलिककर्तव्यानि; नागरिकता कौशलं मूल्यानि च; भारतस्य ज्ञानम्; पर्यावरण- जागरूकता, एवं स्वच्छता आदयः विषया।

१०.२ प्रशिक्षणकेन्द्रस्य आचारसंहिता (Code of conduct of the coaching center)

- (i) प्रत्येकस्मिन् वर्गे/ कक्षायां नामाङ्कनार्थं छात्राणां संख्या प्रॉस्पेक्टस्- मध्ये स्पष्टतया परिभाषिता भविष्यति तथा च वेबसाइट् इत्यत्र प्रकाशिता भवितुमर्हति। कस्मिन् अपि सन्दर्भे पाठ्यक्रमस्य बर्धिते मूल्येऽपि एतादृशस्य कक्षायाः शुल्कं वर्धितं न भविष्यति।
- (ii) प्रवेशितछात्राणां संख्या प्रत्येकस्मिन् वर्गे स्वस्थं शिक्षक-छात्र-अनुपातं निर्वाहयितुम्, शिक्षकैः परामर्शदातृभिः च सह सम्बन्धनिर्माणस्य अधिकान् अवसरान् सृजितुं आवश्यकतानां अनुरूपं भवितुम् अर्हति। छात्राणां कृते कृष्णफलकस्य सुलभता दृश्यता च भवतु इति सुनिश्चितं कर्तव्यम्।
- (iii) प्रशिक्षणकेन्द्रे १६ वर्षाणाम् अधः छात्राणां नामाङ्कनं न भविष्यति अथवा छात्रस्य नामाङ्कनं माध्यमिकविद्यालयपरीक्षायाः अनन्तरमेव भवेत्।
- (iv) पाठ्यक्रमे नामाङ्कनात् पूर्वं परीक्षायाः कठिनता, पाठ्यक्रमः, तीव्रतास्तरः, छात्रात् आवश्यकाः प्रयत्नाः च इति विषये छात्राः सुविदिताः भवेयुः।
- (v) छात्राः शैक्षणिकवातावरणस्य, सांस्कृतिकजीवनस्य, वास्तविकतायाः, विद्यालयस्तरीयपरीक्षाणां सज्जीकरणस्य, प्रतियोगितापरीक्षायाः च मध्ये अन्तरगतविषये जागरूकाः भविष्यन्ति।
- (vi) अभियांत्रिकी-चिकित्सासंस्थासु प्रवेशस्य अतिरिक्तं छात्राणां कृते अन्येषां जीविकाविकल्पानां विषये सूचनाः प्रदत्ताः भवेयुः, येन ते स्वविषये आयासग्रस्ताः न भवन्ति तथा च पदतत्त्ववृत्तिविकल्पेभ्यः नूतनविकल्पं चयनं कर्तुं शक्नुवन्ति।

(vii) छात्रस्य क्षमतायाः आकलनाय प्रवेशपरीक्षाः अथवा मक्-परीक्षाः (Mock Test) क्रियन्ते। छात्रस्य क्षमतायाः रुचिराधारेण च प्रशिक्षणकेन्द्रं मातापितरौ छात्रस्य क्षमतायाः यथार्थपेक्षां दातुं शक्नोति तथा च अग्रे गन्तुं मार्गं सूचयितुं शक्नोति।

(viii) शिक्षणकेन्द्रं छात्रान् अभिभावकान् च अवगतं करिष्यन्ति यत् चिकित्सा, अभियांत्रिकी, प्रबन्धनं, विधि इत्यादिसंस्थासु प्रवेशः अथवा प्रतियोगितापरीक्षासु प्रशिक्षणकेन्द्रेषु प्रवेशस्य सफलतायाः वा प्रतिज्ञां न दस्यति।

(ix) प्रशिक्षणकेन्द्रेण मानसिकस्वास्थ्यव्यवसायिभिः सह सहकार्यं कृत्वा समये समये छात्राणां मानसिकस्वास्थ्यसम्बद्धाः कार्यशालाः संवेदनसत्राणि च आयोज्यन्ते।

(x) प्रशिक्षणकेन्द्रे छात्राणां अभिभावकानां च मध्ये शिक्षाशास्त्रस्य, पाठ्यक्रमस्य समयरेखायाः, प्रशिक्षणकेन्द्रे उपलब्धानां सुविधानां च विषये जागरूकतां सृजितव्यम्। तेषां बालकानाम् उपरि अनावश्यकमानसिकं आयासं, अपेक्षाभारस्य च नकारात्मकप्रभावस्य विषये परामर्शः दत्तः भवेत्।

(xi) प्रशिक्षणकेन्द्रः कृतस्य मूल्याङ्कनपरीक्षायाः परिणामं सार्वजनिकं न करिष्यति। मूल्याङ्कनपरीक्षायाः उपयोगः छात्राणां कार्यप्रदर्शनस्य नियमितविश्लेषणार्थं गोपनीयं कृत्वा करणीयम्।

तथा यस्य छात्रस्य शैक्षणिकप्रदर्शनं क्षीणं भवति तस्य अस्याः मार्गदर्शिकायाः प्रावधानानाम् अनुसारं परामर्शः प्रदत्तः भवेत्।

11. परामर्शदातृणां मनोवैज्ञानिकानां साहाय्यम् (Counselors and Psychologists support)

(i) छात्राणां उपरि उच्चप्रतिस्पर्धायाः शैक्षणिकस्य आयासस्य च कारणात् प्रशिक्षणकेन्द्राणि छात्राणां मानसिककल्याणस्य कृते पदानि स्वीकृत्य स्वछात्रेषु अनुचितं आयासं न स्थापयित्वा कक्षाः संचालितव्याः। अपि च, संकटग्रस्त-आयासपूर्णस्थितौ छात्राणां कृते लक्षितं निरन्तरं च समर्थनं दातुं तत्कालं हस्तक्षेपस्य तन्त्राणि स्थापयितव्यानि।

ii) सक्षमप्राधिकारणा एतानि सुनिश्चितानि पदानि गृहीतानि यत् प्रशिक्षणकेन्द्रेण यथायथपरामर्शव्यवस्था विकसिताः, छात्राणां अभिभावकानां च कृते सुलभतया उपलब्धा भवति। सूचनाविषये मनोवैज्ञानिकानां, परामर्शदातृणां, तेषां सेवाप्रदानसमयस्य च विषये सूचना सर्वेभ्यः छात्रेभ्यः अभिभावकेभ्यः च दातुं शक्यते। छात्राणां अभिभावकानां च कृते मार्गदर्शनं परामर्शं च सुलभं कर्तुं प्रशिक्षणकेन्द्रे प्रशिक्षितपरामर्शदातृणां नियुक्तिः कर्तुं शक्यते।

(iii) प्रशिक्षणकेन्द्राणि पार्षदान् अनुभवविशिष्टमनोवैज्ञानिकान् च परामर्शं कर्तुं प्रोत्साहयन्ति तथा च मानसिकस्य अवसादस्य च समाधानार्थं छात्राणां कृते मनोचिकित्सासेवान् प्रदास्यन्ति।

(iv) छात्रस्य रुचिः, योग्यता, क्षमता च आकलनं कर्तुं परामर्शदातारः चयनं कर्तुं शक्यते। तदनुसारं ते छात्रान् तेषां मातापितरौ च सर्वोत्तमवृत्तिविकल्पं चयनं कर्तुं यथार्थतया मार्गदर्शनं परामर्शं च दातुं शक्यते।

(v) मानसिकस्य अवसादस्य निवारणाय अभिभावकानां, छात्राणां, शिक्षकाणां च नियमितकार्यशालाः जागरूकतासप्ताहाः च व्यवस्थापिताः भवेयुः। स्वास्थ्यं, उत्तमपोषणं, व्यक्तिगतं सार्वजनिकं च स्वच्छतां, आपदाप्रतिक्रिया तथा प्रथमिकचिकित्सा इत्यादीनां मूलभूतप्रशिक्षणस्य अपि च सुरापानस्य, 'तम्बाकू' - इत्यस्य, अन्येषां हानिकारकाणाम् औषधानां हानिकारकस्य च प्रभावस्य वैज्ञानिकव्याख्यानेषु अपि प्रशिक्षणकेन्द्रेण ध्यानं दातव्यम्।...

(vi) शिक्षकाः मानसिकस्वास्थ्यविषयेषु प्रशिक्षणं प्राप्नुवन्ति येन छात्राणां कृते तेषां स्वीयक्षेत्राणां विषये सूचना प्रभावीरूपेण संवेदनशीलतया च प्रसारयितुं शक्यते।

(vii) प्रशिक्षणकेन्द्रेण परामर्शस्य भागरूपेण सहकर्मीसमूहपरस्परक्रियाः स्थापयितव्याः। प्रशिक्षणकेन्द्रं चर्चासु, प्रतियोगितासु, परियोजनासु च समूहाधारितपाठ्यक्रमव्यायामानां आयोजनं कर्तुं शक्नोति।

(viii) छात्रस्य संशयानां निराकरणं तेषां अध्यापकानाम् कृते भविष्यति ये कक्षायां पाठितवन्तः येन छात्रः सन्तोषयुक्तः भवेत्।

(ix) प्रशिक्षणकेन्द्रं संस्थायां मानसिकस्वास्थ्यस्य प्रवर्धनार्थं निम्नलिखितरूपरेखायाः अनुसरणं करिष्यति।

Framework for Mental Health Promotion		
Level of Problems	Stakeholders to be invilved	Level of intervention
Mental Wellbeing	Entire Institutional Community	Mental Wellbeing Integrated in Institutional Curriculum
Mental Health Knowledge Attitudes & Behavior	All Students and Tutors	Mental Wellbeing – Part of General Health Curriculum
Psychosocial Problems	Counsellors, Tutors, Peer Mentors, Wardens and Citizens	Extending Additional Help to Students in Need

Severe Problems/Disorders	Counsellors, Institutional Doctors and Other Experts	Professional Management
---------------------------	--	-------------------------

12. समावेशीता सुलभता च (Inclusivity and Accessibility)

- (i) प्रशिक्षणकेन्द्रेण कस्यचित् आवेदकस्य / छात्रस्य प्रति धर्म-जाति-लिंग-जन्मस्थान-वंशादि आधारेण भेदभावः न करणीयः। प्रवेश-अध्यापन-प्रक्रियायाः समये।
- (ii) छात्राः, विकलाङ्गछात्राः, प्रान्तीयछात्राणां कृते च इत्यादीनां दुर्बलसमुदायस्य छात्राणां कृते अधिकं प्रतिनिधित्वं प्रोत्साहयितुं प्रशिक्षणकेन्द्रेण विशेषप्रावधानाः क्रियन्ते।
- (iii) प्रशिक्षणकेन्द्रस्य भवनं, विकलाङ्गजनानाम् अधिकारकानूनस्य, २०१६ तमस्य वर्षस्य प्रावधानानाम् अनुसारं परितः परिसरं च दिव्याङ्ग-अनुकूलं भविष्यति।
- (vi) विकलाङ्गछात्राणां कृते समर्थनवर्गाः प्रदत्ताः भवेयुः येषां शैक्षणिकक्षेत्रे अतिरिक्तसमर्थनस्य आवश्यकता भवति।
- (v) दिव्याङ्ग-अनुकूल प्रावधानं यथा ब्रेल, ई-रीडर, तथा शौचालय इत्यादयः। यत्र सम्भवं तत्र कृतं भवेत्।
- (vi) विकलाङ्गछात्राणां कृते समर्थनवर्गाः प्रदत्ताः भवेयुः येषां शैक्षणिकक्षेत्रे अतिरिक्तसमर्थनस्य आवश्यकता भवति।
- (vii) शैक्षणिकप्रदर्शनस्य आधारेण वर्गपृथक्करणं न भविष्यति, यतः एतेन छात्रेषु अत्यधिकम् आयासं भवति, तेषां मानसिकस्वास्थ्यं च प्रभावितं भवति। छात्राणां प्रवेशक्रमेण/प्रवेशक्रमेण वर्गस्य निर्माणं करणीयम्, समाप्तिपर्यन्तं वर्गपरिवर्तनं न भविष्यति।

13. अभिलेखानां परिपालनम् (Maintenance of Records)

- (i) प्रशिक्षणकेन्द्रेण एतादृशाः अभिलेखाः, लेखाः, निबन्धनं, अन्याः तथ्यपूर्णग्रन्थाः, यथा समुचितसर्वकारेण निर्धारिताः तेषां परिपालनं, उत्पादनं च करणीयम्।
- (ii) प्रशिक्षणकेन्द्रं वार्षिकप्रतिवेदनं अभिलेखार्थं सक्षमप्राधिकरणाय प्रेरयितुं शक्नोति।

14. प्रशिक्षणकेन्द्रम् इत्यस्य स्थानान्तरणस्य प्रतिबन्धकता(Restriction of shifting of Coaching Center)

प्रशिक्षणकेन्द्रं केवलं पञ्जीकरणप्रमाणपत्रे सूचितस्थाने एव प्रशिक्षणं करिष्यति तथा च तस्मिन् पक्षे सक्षमप्राधिकरणस्य लिखितानुमोदनं विना स्वस्य पञ्जीकृतस्थानात् परं अन्यस्मिन् स्थाने स्थानान्तरणं न भविष्यति

15. प्रशिक्षणकेन्द्रस्य क्रियाकलापानाम् अन्वेषणम् (Enquiry of activities of the coaching center)

सक्षमः प्राधिकारी, अथवा समुचितसर्वकारेण अधिकृतः अन्यः कोऽपि अधिकारी केन्द्रं पञ्जीकरणस्य अपेक्षितशर्ततायाः पूर्तये प्रशिक्षणकेन्द्रस्य सन्तोषजनकक्रियाकलापस्य च विषये प्रशिक्षणकेन्द्रस्य क्रियाकलापानाम् निरन्तरनिरीक्षणं करिष्यति तथा च कस्यापि प्रशिक्षणस्य जिज्ञासां करिष्यति।

16. अभियोगस्य निस्तारणम् (Disposal of Complaints)

(i) प्रशिक्षणकेन्द्रस्य छात्रेण, अभिभावकेन वा अध्यापकेन / कर्मचारीणां प्रशिक्षणकेन्द्राणां विरुद्धं तथा च छात्राणां / अभिभावकानां विरुद्धं सक्षमप्राधिकारिणः समक्षं अभियोगं कर्तुं शक्यते। अभियोगस्य निस्तारणं त्रिंशत् दिवसेषु सक्षमप्राधिकारिणा अथवा समुचितसर्वकारेण तदर्थं गठितया निरीक्षणसमित्या वा भविष्यति।

(ii) सक्षम प्राधिकारिणः अथवा निरीक्षणसमिति प्रतिवेदनस्य विषये यथावत् श्रवणस्य अवसरं दत्त्वा सक्षमः प्राधिकारी पञ्जीकरणस्य निरसनं करणार्थं दण्डं आरोपयिष्यति।

17. दण्डः (Penalties)

(1) सक्षम प्राधिकारिणः सिविलन्यायालयानाम् अधिकारः भविष्यति। सक्षम प्राधिकारिणः तादृशी शक्तिः भविष्यति या सिविल प्रक्रिया संहिता 1908 (केन्द्रीय अधिनियम-संख्या 5 of 1908) अन्तर्गतं न्यायालयेषु निहितं भवति कस्यापि प्रर्थनायाः विचारार्थं अर्थात् :-

(i) शपथपत्रद्वारा प्रमाणसहितं प्रमाणं स्वीकुर्वितुं;

(ii) कस्यचित् जनस्य उपस्थितिः आह्वयितुं प्रवर्तयितुं च, तस्य शपथेन परीक्षणं च;

(iii) अभिलेखानां उत्पादनं प्रवर्तयितुं; तथा

(iv) व्ययस्य पुरस्कारं कर्तुं, .

(2) पञ्जीकरणस्य कस्यापि नियमस्य अथवा सामान्यशर्तस्य उल्लङ्घनस्य सन्दर्भे प्रशिक्षणकेन्द्रं निम्नलिखितरूपेण दण्डस्य उत्तरदायी भविष्यति।

(i) प्रथम अपराध के लिये 25,000/- रुपये

(ii) रु. द्वितीय अपराधस्य कृते १,००,०००/- रुप्यकाणि।

(iii) अनन्तरं अपराधस्य पञ्जीकरणस्य निरसनम्।

18. पञ्जीकरणस्य निरसनकरणम् (Cancellation Of Registration)

प्रशिक्षणकेन्द्राय प्रदत्तं पञ्जीकरणप्रमाणपत्रं, प्रासंगिकनियमस्य उल्लङ्घनेन क्रियमाणानां अन्येषां दण्डकार्याणां क्षतिं विना, निरसनं भवति, यदि सम्बन्धितसक्षमप्राधिकारी सन्तुष्टं भवति यत् प्रशिक्षणकेन्द्रेण कस्यापि प्रावधानस्य उल्लङ्घनं कृतम् अस्ति मार्गदर्शिकानां वा कस्यापि नियमस्य उल्लङ्घनं कृतवान् यस्य अधीनं पञ्जीकरणं प्रदत्तम् आसीत्।

प्रस्तावितादेशस्य विरुद्धं कारणं दर्शयितुं तादृशप्रमाणपत्रधारकाय उचितं अवसरं न दत्त्वा सक्षमप्राधिकारिणा एतादृशः कोऽपि आदेशः पारितः न भविष्यति।

19. प्रार्थनायाः प्रक्रिया (Procedure for Appeal)

प्रशिक्षणकेन्द्रस्य पञ्जीकरणस्य अस्वीकारस्य आदेशेन वा तस्य नवीकरणेन वा पञ्जीकरणस्य रद्दीकरणेन वा आहतः कोऽपि व्यक्तिः, एतादृशस्य आदेशस्य प्राप्तेः तिथ्याः आरभ्य त्रिंशत् दिवसेषु प्राधिकारिणं प्रति प्रार्थनां कर्तुं शक्नोति।

*****